

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 23

Fylke: 9.

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Hemne

Emne: Bordskikk til kvardags

Bygdelag: Likkroken

Oppskr. av: Arne Tødal

Gard: Kuelbro

(adresse): Kyrkeseterveien

G.nr. 111 Br.nr. 7-8.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

1. Når ein tek iurdau "storfolket", så har det alltid vore fast skikk her at heile húslyden åt ved same bord. Og ein sat alltid attmed bordet, når ein tek iurdau dei gongene ein var sommaren, t. d. i slåtterna, for å spare tid. Kunnne få maten ut på åkeren eller eng.
3. Alle er i lag, så sank det so høve til det. Har aldri vore gjort nokon skilnad slik.
4. Heller ikkje med maten har det vore vanleg å gjera nokon skilnad. Men at det serleg i gamal tid kunnne vera somme grissar som foista seg med uttyting av gjatarar og tenarar eller, det er nok meir enn truleg, og det går mange segner om det. Det er såleis fortalt om ein gjatar på ein gard at han ikkje ein gong fekk sitja attmed bordet i lag med dei andre, men varb sessa attmed ein benk for seg sjølv, og fekk sjølvsagt og ringare mat. At húslyden stakk

2.

i bords sine - og kauskjø og mamme-
sin og annan galdetur, slik i det stille,
det var vel heller vanleg. Men uttelyking
og ringare stell til tenarar og arbeids-
folk har alltid vore halde for ein tåling,
til skam og vanske for den som job
med det. Mange sette tærstam siere
i at leigefolk skulle gå føre når det
galdt mat og stell.

5. Først og minst var det heilt
vanleg at ein at i daglegstua,
både aude kjøken var svartgjeldan
emno, og av di tærstanden var
så stor at det var ikkje romvandre
slader. Det var både fleire born og
fleire tenarar for 40-50 år sia emno.
Men i dag har mest alle gått over
til å eta på kjøknet. Omlag i kvart
tærst har dei no fått sett seg i
slaud med store, romlege kjøken.
Og det fell så av seg sjölv å eta
der. Viktigste grunnen er vel at
det er så mykje lettaintare for
tærstora. Dette har kome litt om
senno, men snøggast i dei siste
15 åra.

6. I høgtidene og serleg høve et ein
inn i stua, daglegstua, og da heile
tærstuden

7. I eldre tid var det meis nøgje
med kvar dei ønske tærstora sat
ned bords. I høgreket, høgreket,
stinnam, skulle sjölvmannen alltid
sitja. Men var gamalmannen i live,

og hadde kost i lag med dei andre
 så skulle helst han sitja der. Og själ-
 mannen da på første plassen nærast han.
 Var det arbeidsfolk og leigefolk med,
 skulle dei sitja nærast husevenden
 etter rang og alder. Og vakne hos
 deretter, og gjeme etter alder. Vedst
 ved bordet, på snåteimman, så så
 kvinnfolka i huset, og for neste enden
 husevnera själ. Det kunne vera både
 12 og 15, ja opp til 20 menneske i
 alt, så det var ein stor bordsetnad.
 Og det hende vel ofte at somme
 ikkje fekk plass ved bordet, og anten
 da måtte venta eller finna seg
 ein plass som best dei kunne.

Frøyare tid har fallet på dei fleste partane
 minke sterkt. Frånge heimar kan det vera
 2-3-fire menneske. På plassinga ved
 bordet blir det ikkje lagt så mykje brett
 på lenger. Leigefolk er det og lite og ikkje
 av. Själmannen har likevel gjeme sin
 faste plass for enden av bordet. Men
 bordet er no oflast redusert til eit
 mindre fintanta bord, der det er lite
 spørsmål av höyses. Men leigefolk og tenar
 plas og no bli sessa nærast själmannen,
 om det er mannfolk da. Elles så går
 det ikkje så mykje til, i alle fall med
 tenar. Bortstikken er nok ikkje så fast
 lenger. Tälis heller ikkje med at alle skal
 fylgjast åp til bordet. Det blir meir etter
 som det måtas for kvar einvilde både med å
 gå til og frå bordet.

8. Eltste søster mi, 73 år, veit ikkje av at

borna måtte stå med dei åb. Gina Tamvik,
 90 år, veit heller ikkje av det. Heller ingen
 annan eg har tala med. Men sjølvsagt
 kunne det herda, når det var kongt
 om tau, at einnvan måtte stå, og
 det var da helst ein av dei små
9 Jan, det vanlige er det. Men det er like-
 som mindre ansa på det og tala om
 det no. Der bordet står bort i kvæ,
 er høgselen ved den enden som snur
 mot kvæ. Her bordet mitt på
 sjalnet eller mitt på ein veg,
 er det vanbare å halda på noko
 fast høgsel, så da kan det ofte
 bli noko tvisst. Men det er det gjerne
 så at kvæ har sin visse plass.

10. Gå i tinte sp. m. 9.

11. Nei og gamle tid var det nok reine
 lüksus å vaska fingrane for maku.
 Ikkje var det såpe og ikkje handduk,
 og knapt nokon stad å gjera det.
 Så det fekk vel oftest gvisa seg med
 å stryka av det nerste på lükselåret.
 Var ein for fal, så fekk ein dykla seg
 i ein bekk eller vasspytt ute eller
 -om vintren - giv seg i ein neve snø.
 Glik var det stort sett og først eg kan
 minnast. Men da var likevel såpe
 komen i bruk. Og vi hadde eit
 skarve vassfat og handduk av
 sekkestre. Så når det var noko
 sers - slakting, brøding, møkk-kjøring
 o. l., så var det vanleg at vi vaska
 oss for måltidet. Men mange tok det
 enda heller lett med dette. Men

6633

6633

smått om senn har det da betra seg med. I å i dag kan ein vel seia at det er heller vanleg at folk vaskar fingrane før maten, i alle fall når dei har hatt for seg slikt arbeid som det fylgde lort med. Og om lag alle har no lervetshandtøddar, og mange har og fått "servantor". Men ein kan ikkje seia det er ein heilt fast regel at alle vaskar seg til alle mål. Dei som triv med ein "reinslig" arbeid, sparer gjerne derne timesten einis. Både karar og kvinnfolk.

Det har frå gammalt av vore fast skikk å ta av seg håuptagg når ein ^{til bords} gjekk. It eta med tjuva på vaser i skano. Dei pleia seia til oss barna at maten da kars opp i tjuva.

12. Det er gamal skikk å aisa grønt, røpe, mjolk o. l. opp i store fat som ein så sette minst på bordet, slik at fleire kunne nå i. Ein var alltid minst to om same fatet, når det var grønt, rodd, røpe o. l. Frå oppveksten var vi gjerne to om same fatet, når det var grønt. Mjosjølka hadde vi gjerne i huset vår rodd eller kornne. Men eldre folk fortel at dei før hadde same fat til mjolka og. På Hamarkleiva, ei seter her, hadde dei for 70 år sid eit bord med svart tjukek, skive, og i denne var laga runde skålforma hol til å ha maten i, eit større for grønt og eit mindre for mjolka. Fleire slike

6
"seft" langs kanten. Men mannen tok
så og ògså dei levte - disse.
Nils bror, 70 år, har trögst seia
at det gammalt skulle finast slike
bord fleire stader. Så trüley er det
ein gammalt kikk.

Heime brukte vi kvass vassmjölke.
Kopp da eg var liten. Men det kunne
sjelusoft vera no so omse med det.
Men ino i mange år har det vore
vanleg. Gammalt vassmjölk og anna
drikkeande trakk i svarva treskåle
eller kollar, store eller smid etten
som det trödde. Timkenis var og nytt
av folk med god råd. Kring 1900
kom krüsly på bruk, så smitt.
Vanleg tok ein først ein lite gräut
og så mjölk etterpå. Men ein og annan
kan vel brukte denne regelen og dröppa
gräutkitten oppi mjölke først. Få og
ingen plas slå mjölke oppi gräut-
talloden. Det gjeld berre vår ein
et dessertgräut. Og så vår ein har
vermt på gröit, varm mjölk med
kaldgräut oppi. Jau, det kan godt vera
at kaffedrikkinga delvis har vore
opphav til at folk brukte berre nytt
kvass sin drikk-kopp. Jötte sans for rein-
sende har vel og gjort sitt.

13. Nei, det er det ingen som veit av.
Det kunne sjelusoft henta ved eit sehoie,
men det var reine iendata. Men
panna var det og er det svært vanleg
å plasera mitt på bordet - med

sløkt flest, mårr, blodpølse (potte)
 hakka lever o. m. oppi. vils lever
 fortel at han som smågut måtte
 fletta bastingar til å leggja under
 panna på bordet, bast aa eine helst.
 Likeins laga dei pannesingar av
 små bebitar eller knoppar som dei
 hekla sauan på ein sers måte til
 ein ring. Dei kunne og kvelva ein
 sildtallerk og setja ho på. I seinare
 tid har det vore ønske ringar
 fletta i hop av streng å få kjøpt.

Varm mat vart berre fram i fat og
 skåler av tre, runde svarva skåler,
 meis og mintre forseggjorde etter
 bruk og hode. Vår det var framande,
 og ved høgtider, måtte finaste
 koppene fram.

14. Ja ein laga seg alltid brøtta når
 det var saltmat. Ein høvelig stor
 brødmole under, oppå des fisk eller
 sild eller flest og potet, og så
 ein brødmole oppå des alt. Før gaf
 felu kom i bruk, var dette mest ein
 regel utan undantak

15. Ja, det er i alle fall svært vanleg.

16. Ja, det er ingen som finer noko
 kjemmande i det, så til kvardags.
 Ei sunn sak er at ingen likar å
 gjera det i eit finare lag, det det
 går noko meir akkurat for seg.

17. Nei, det blir det nok vanskeleg å
 tidfesta. Gomme byrja kauskje alt for
 50 år sid. Og andre grusa seg utaa

gaffel enno. Men no er dei visseligj fæ
 Først og minnest, kring 1900, brukte
 vi ikkje gaffel heime. Men no hadde
 nokre gafflar, som ho brukte til
 framande og ved serhøve. Men det
 var mange år enno før han
 varst vanleg til kvardags. Fortast
 gikk vel tilfitt under og etter dei
 to krigane.

18. Det var ikkje vanleg, berre som reine
 endatake, som når spekemater var
 for hard og seig for vanlege knivar.
 Men karane smidde knivar som varst brukte
 til kvardags, bøtjona. Og karane skulle
 helst smi kvas sin. Dei var helst laga
 av jærpiket og kunne vera bær
 kvasse. Og kan så vist minnast eit
 par av desse jengarn, men det var da
 bygd karna i bruk kjøpknivar.

19. Fæn, alle hadde si øke, anten av horn
 eller tre. Og både øke og kniv var merket
 med ein bokstav eller namn, så dei
 kunne halda dei frå kvarandre.
 Og alt verdtgj vaart sett oppi "stallen"
 eit tre oppå vegg med hakk eller
 hol i. ~~iiiiiii~~. Karane ville helst
 ikkje ha varda økierne sine. Dei slakte
 ho godt- og etvank av ho på bukse- og
 meinte det fekk gria seg med det.
 Men kvinnfolka tok dei gjerne ned alt og
 varda dei ein gang i mellom, som det
 no ikkje akkurat varst eit kvart mål.
 Ilik fotel sine Tannvid, som no er 70 år,
 og flin andre.

Og kan så vist minnast spistalbr heime 6633

Og far ville helst ha h nsm sja si der.
Men det varf snart heilt slutt, s kring 1900.
Men mange stader helst nok stikker seg lenger
ennno.

20. Ein kan kanskje setja denne overgangen
til 1880-1900, stort sett. Og kan ikkje
tr gpa tretallerdas br kt heime enn
er til sild. Men trefat og tresd ler var
det ennso nokne av. Og eldste s ster
mi, 77  r, fortel at f rst ho minnest
 lle mot berre eitt kr sfat. Og Inge-
borg Lidal, 75  r, fortel at mot hennas
ikkje  lle kr stallerdas f r ho kj pte
nokne til henne. Tretallerdas til sild
var i bruk heime
i l beq var va rson. Og mange stader
k nne det vel hanga i enda lenger.
Gr okr sfata var store og varf sette
midt p  bordet, s  minst to k nne eta
i lag, gr ut, s pe, sodd o.l. P 
same vis i lag. Og n r folk var mette,
varf alle koppene f rnde oppi gryta
att- til seinare bruk.

21. Dei bordd k varf aldri br kt til
kvardags, berre til h gtid og n r
det var lag. da det varf br kt knipe
livd ker. F rst her i seinare tid,
eller at vaksd kane kom i bruk, varf det
vorfe vanleg med d k til kvardags.
Men det finst nok ennso dei som ikkje
er komne dit. Heime h r eg mest vi
hadde vaksd k kring 1910, men han varf
da berre br kt til framande og
ved seth ve. Bordet varf anten m la
eller knipsk ra, og det st lle veru driv-
ande knitt, n r det varf rette stikker.

22. Voksdruk er no det vanlige. Kvitt dök
er helst berre til frammande. Oj mykje
er det brukte voksdruk da voj.

23. I gamal tid var det húsvara som
sifta maten både til bosu og vaksne.
Tær ikkje ^{det} var så svært nøye med
sekkefyllja. Men dei vaksne, og da helst
karar, fekk vel først. Kvinnfolk og
bosu fekk venta til sist.

24. Kjött, fleisk, smør, ost og brød var
skifta. Men fisk og sild, potet og sjupe
var det vanleg å få ta av midsinville.

25. Nei, húsvara måtte ut tjøna
på det at kvar fekk vete etter sitt tær.
Karar trang få meir enn kvinnfolk og
bosu. Men elles var det nok vanskeleg
og vågsvart å leggja gjera så mykje skilnad
i alle fall mellom dei vaksne. Oj
dei húsvara som ikkje var akkurat
med dette, eller var kniper og slurter,
ho fekk snart tord på seg. Det er ei
husne etter ein døng på Mo som
lyder slik: "A sanna it, kāsāt i veia me
oio min. I går koin, a sjā sōta jōnno ost-
stivo, ā i dāg sjer it, a smēro på
kākām.".

26. Det omsas vel mykje med det, etter
kor qvinn bosu er. Kor travelt dei
vaksne hardet o. m. Mange bosu kan māt-
ork seg alt i 3-4 års alder, medan
andre får hjelp til dei byrja gå på
stulur. I gamal tid var det òd ikk at
dei vaksne, far, mor og eldre søster,
gjorde betta til bosu. No reinkas
ein helst opp vete på falletur, og

så får dei plukke det i seg sjølv.

27. Jän, det var nok mykje vanleg i eldre tid. Og eg kan sjølv minnst å ha sett det vere gjort, både av mors og fars side. Like eins var det skikk å laga tåto-av graut eller "fuggo" (tuppen fast mat). Rein lag det i ei rein felle og tulla det inn og la det omkring - og stak det så i munn på barnet, som så fekk ligga og syga på det. Det var for små barn som eins ikkje hadde fått tenner. Like eins har eg sett at når dei gav barnet graut, så stak dei først skia med tullen inn i munn og slikte av han litt, så han var så passe stor for barnet. Kring 1910 kan ein kanskje seia det tok til å bli jamt slutt med dette.

Og mange hadde vel sluttet lenge før.

28. Jän, det har vere reft vanleg med bordlernad hos både fôr og ettermater. Oftast var det ein halvstor sänge som skulle gjera det. Er det ikkje borte med, les gjerne kvar for seg skilt. Fall fall har det til det siste vere vanleg at alle "se ihjop heim" fôr dei byrjar eta. Er det serleg religiøse folk, så bed ofte husefaren ei stutt bæn. Er det frammande med, og dei er religiøse, så blir det gjerne sänge eit vers fôr og etter maten. I somme heimar held det no på og blir stutt med all bordlernad, det sanser for det religiøse er veik eller heilt borte.

29. Jän det var da vanleg at dei voksne bala saman alt med bordet, men mange

passa på at det gjekk stilt og sømleg
for seg. Men mange slader var det vel
så òmse med det. Bonna var gjenn
strengt tilsette om å vera stille og
fara vakkest ved bordet. Fara
pent med maten, og sitja stille og
ikkje stråla og styra.

I seinare tid har nok bordstikken jamt
vært vorte friare, kanskje ofte i friaste
laget. Måtte ogg og mislauslept styra
og strål. Jesleg gjeld dette bonna,
som i seinare år har fått svært
frie tårmar, båd ved bordet
og ellers.

30. Nei det trur eg ikkje, men styrt-
laris latter og strål høyrde ikkje med
til god bordstikk.

31. Ja, det var ei skam, og ingen med
verdnam for sømd og der ville gjera
slikt.

32. Ja, gammalt skulle alle halta fylgje tæde
til og frå bordet. Einast kvinnfolka,
og da først og fremst tårsmora, måtte
kanskje gå frå for dei andre for å sjå til
og rettaria med eit eller anna. No er det
mykje friare med dette.

33. Nei, til kvardags var det aldri
slikt å ta ska for maten, einast
framande brøkte det. Og det var stort
seft likeins no og. Var det langg-
frammsing, skulle ein helst navvatatek.

34. Velsegn måten eller helst berre
Segn måten. Det har vore fast regel.
I seinare tid har somme byrja å med
segn epis. Dei trur vel det lek seg betre ut.

8838

Når moten takkas for maten, er det vanlig å svare vêð bekámm. Tomme kan og seia innren ársák eller itsná á takka þér eller du mátt þetta de ómak.

35. Vei, men ein kinnu lagu island til þan eller þá.

36. Det skal seg hva slag framand det er. Er han frá norasto grannlagit, telir det sjaldan gjort nokki í alle fall om det er ein yrkedag. Men þan þan þan fare nokki langveg, så er det gamal skikk á ley mat, allvíst om det er þá ein helgudag.

37. Sjá ouafos.

38. Vei, ikkje þer, þun í Þennelú var det så á seia fast skikk. Og det skal Kjelen þá sumen heile dagen. Ikk þan det aldri vore þer.

39. Det spørsk kvendites. No er kjóhunk dii flesti stades så oppþussa at er det ikkje lagryframmom eller stóframmom, så er det ofte þan blin þaklesa þá kjóhunk des. Þunleis om det er nokki ein vil gjera nokki meir slas þá. Mest vanlig er det at den framandi et áleine, men hóves det slik, og ein skal halda máttid líkvel, så er det ofte at í alle fall sjálmrammen et í lag med þan.

Men aldri at þunmora áleine set seg í lag med gjestun. Det kan einast vera om ei grannkone stikkinnom.

40. Ja det var í gamal tid fast regel, om ein ville gjelda þér á þa gö fáttk-skikk, men er meir bostkome no, í alle

14.
fall mellom dei yngre. Men det tek seg
likevel ikkje fint ut å gransa i
seg utan atterhald.

7 Rembetu er det enno mykje på
gamalmåten - med stor varsende og
stor nøyding afdmed bordet.

41. Ja, er det storsframman, så bør
han helst ikkje blisitjande åleine,
Kordje ved bordet eller elles. Bin
eller annan - og helst ein av själ-
folka - bør halda han med lag.
Han skal likevel ikkje sitja så
nære at det kan sjå ut soss
han sit og reknar maten i han.

Her er fortalt om det
vanlege bygdofolket, bindes og
arbeidsfolk.

Hemne i januar 1952

Arne Gørdal